

Ion Morțun în trei din creațiile sale

DIN AMINTIRILE LUI SICĂ ALEXANDRESCU

„... Luați-l și pe Morțun!”

Cînd a părăsit direcția Teatrului Național pentru a întemeia prima companie de teatru particular ce i-a purtat numele, Alexandru Davila a luat cu el pe toți actorii tineri, cărora le deschisese poarta carierei, încredințându-le roluri însemnate, pentru că vedea în ei viitori actori mari: Ion Manolescu, Tony Bulandra, Marioara Voiculescu, G. Storin, Maria Giurgea, Romald Bulfinski, Lucia Sturza. Acești favoriți ai marelui om de teatru au confirmat prevederile lui, dovedind, în cursul timpului, a fi mari actori. Ei aveau un coleg mai puțin dăruit pentru scenă. În aparență. Era mic, urît, adus de spate, avea ușoare trăsături de maimuță în înfățișarea lui. Pus în fața lui Ion Morțun — fiindcă de el e vorba —,

Darwin n-ar mai fi avut nevoie de alte argumente ca să ne convingă din cine ne tragem, atît de armonios se combinau, pe figura lui, omenescul și simiescul. Pe deasupra, Morțun nu se putea dezbăra de un pronunțat accent moldovenesc. În schimb era bun camarad, om agreabil, prietenos și muncitor.

— Domnule director, luați-l și pe Morțun, să fie și el cu noi! — se rugau Tony, Manolescu și ceilalți favoriți ai lui Davila.

— Ce să fac, măi băieți, cu un actor dezmoștenit ca el, cu aspectul lui imposibil, în piesele de salon pe care o să le jucăm noi?

— Are talent, domnule Davila, o să vedeți...

— Talent, cu accent de Fălticeni, în piese franțuzești!

— Domnule director, are calități, e colegul nostru, vă rugăm...

— Bine! Dacă țineți voi atât de mult, fie! Să vină mâine la birou.

Așa a fost angajat Ion Morțun în compania Davila, unde a avut o viață foarte chinuită. În acea vreme se jucau multe piese într-o stagiune. Premierile se succedau din două în două săptămâni. De câte ori se ivea într-o piesă un personaj cu o psihologie mai încâlcită, care trecea prin situații încurcate, rol în care Davila nu vedea nici pe Storin, nici pe Tony Bulandra, nici pe Manolescu, i-l dădea lui Morțun.

— Descurcă-se cum s-o pricepe — își spunea Davila, Sacrific un rol, dar nu-mi compromit un actor.

Așa că bietul nenea Iancu Morțun, cât timp a stat în compania Davila, a avut de înfruntat cele mai dificile roluri. Regizorul — și regizor era întotdeauna Davila — se interesa prea puțin de felul cum încerca năpăstuitul actor să iasă din încurcătură, să se achite de sarcinile apăsătoare ce-i cădeau regulat pe cap. Și nici n-avea timp să observe cât de bine se descurca adesea disprețuitul angajat. Dar toate acele roluri, ce ridicau grele probleme actorului cu accent moldovenesc, au fost pentru el tot atâtea nepretuite exerciții. Nu e ușor să ai ocazia și norocul să te chinuiești cu roluri dificile, înconjurat de colegi talentați, care să-ți dea replica. Morțun s-a bucurat de această fericită conjunctură artistică timp de doi ani — două stagioni. Și i-a prins bine.

Era evident că Davila n-avea nici un pic de simpatie pentru actorul angajat de hățitul altora. La rîndul lui, Morțun privea pe director cu sentimente corespunzătoare. În nu știu ce împrejurare festivă, Davila a împărțit angajaților fotografii cu dedicație. Pe a lui Niculescu-Buzău a scris: „dragului meu Buzău, regele risului“. Pe cea oferită lui Morțun nu știu ce a scris, dar tot ce știu, chiar de la el, e că îndată ce a primit-o, a aruncat-o la gunoi!

Cariera lui Ion Morțun, după desființarea companiei Davila, s-a desfășurat mai departe la Teatrul Național din Iași, apoi la cel din București.

Eu l-am cunoscut în 1927, când am părăsit Clujul pentru a mă stabili la București. Trecură douăzeci de ani de la epoca Davila. Morțun era un actor ajuns, recunoscut de toți. Cele două trăsături, care răsăreau din fizionomia artistului — omenescul și simiescul —, erau și mai adâncite. Dacă aceste trăsături nu s-ar fi amendat atât de avantajos una pe cealaltă, atunci armonia nu s-ar fi produs, atunci simiescul n-ar fi dat figurii lui Morțun acea expresie unică, neasemuită cu nici o alta în teatrul românesc — și nici omenescul nu i-ar fi îndulcit figura cu acea bonomie cuceritoare, care cred că a fost principala zestre sufle-

tească, la rădăpostul căreia s-a dezvoltat excepționalul său talent.

În adevăr, ce te izbea în primul rînd la acest om — fie că-l întâlneai pe stradă, fie că-l urmăreai pe scenă — era bunătatea cu scelpiri șăgalnice, pe care i-o descopereai în ochi. Era zîmbetul lui care — parcă luptînd cu nuanța de dispreț a buzei inferioare — se lumina într-o rază de înțelegere și de îngăduință pentru biata condiție umană. Era vorba lui domoală, parcă mulată pe undu-lațiile dulci ale colinelor moldovene, pe care s-a modelat probabil și caracterul copilului fălticenean.

Prima mea întîlnire cu acest rar actor a fost cînd l-am invitat să joace la grădina „Marconi“, în piesa de deschidere care era *D-ale carnavalului*. Am recurs la sprijinul lui pentru rolul Crăcănel. Ne-am înțeles foarte bine la repetiții. L-a impresionat strășnicia cu care ceream tuturor respectarea strictă a textului, știut de mine pe de rost.

— Nici la Național nu ne freacă atîta pentru un „și“, dar îmi place cum lucrezi dumneata — mi-a spus într-o zi nenea Iancu.

Cred că era cel mai bun cunoscător al tehnicii meseriei actoricești, pe care o dobîndise în bătălia cu împrejurările vitrege din trupa lui Davila și în efortul neîntre-rup de a-și răpune defectele.

În lupta aceasta s-a șlefuit personalitatea artistului, alcătuită din nuanțe blinde și îndurerate, cu accente amare care răscoleau profunditățile sufletului omenesc și cu străfulgerări de umor ce te surprindeau tocmai prin firescul care-i umaniza creațiile. Cu asemenea unelte, care sînt monopolul talentelor rarissime, a putut să pătrundă Morțun în suflete ca al lui *Chirică* din *Omul cu mîrtoaga*, al lui Zeilig Șor din *Manasse*, al bătrînului Ekdal din *Rața sărbatică*... Suflete înfrățite cu al lui Ion Morțun, actorul cu privire tristă și totodată poznașă, în ai cărui ochi părea că se reflectă mereu spectacolul complex al vieții, cu amarul și cu burlescul ei.

De la întîlnirea din *D-ale carnavalului* s-ar putea spune că, profesional vorbind, nu ne-am mai despărțit. În vara aceea, la grădina „Marconi“, a jucat cu noi în toate piesele, dînd consistență și greutate unor simple farse. Iarna următoare, la Teatrul Popular, era tot cu noi. A contribuit la marele succes al comediei lui Gusty, *Microbii Bucureștilor*. Mai tirziu a jucat la Teatrul Vesel în *Micul Weber*, în *Unchiul lui Noață*; la Teatrul Comedia în *Absențe nemotivate*, în *Ionescu G. Maria*. Și în sfîrșit, la Teatrul „Regina Maria“ în *Azilul de noapte*. Aci, în distribuția acestei piese, s-a reîntîlnit cu toți vechii săi camarazi, cei care, cu ani în urmă, s-au rugat de Davila „să-l angajeze și pe el“. Storin juca pe Satin, Tony Bulandra pe Baronul, Bulfinski pe Luca și Iancu Morțun interpreta rolul Actorul. A fost ultimul lui rol.